

RUNINSKRIFTERNA PÅ ÖN MAN

AF

E. BRATE.

Det påtagligaste vittnesbördet, som i Storbrittanien bevarats till våra dagar, om vikingatidens skandinaviska välden på de brittiska öarne, utgöres af de rätt talrika runinskrifter, som finnas på ön Man och visa sig härröra från en befolkning med nordiskt språk, liksom ock runornas former och antal betyga deras nordiska ursprung.

Den litteratur, som behandlar dessa runinskrifter, är icke synnerligen omfattande, men vittnar dock om det stora intresse, deras tillvaro framkallat.

P. A. Munch är den, som först utgifvit och tolkat dem i *Annaler for nordisk Oldkyndighed*, 1850, s. 273-281 (på engelska i *Mémoires des Ant. du Nord*, 1845-49, p. 192 f) och i *Chronica Regum Manniæ et Insularum*, Christ. 1860, p. XX-XXIV (2 uppl. i de skrifter, som utgifvits af "*The Manx Society*", Vol. XXII, 1874).

Teckningar efter gipsafgjutningar offentliggjordes af J. G. Cumming, *The Runic and other Monumental Remains of the Isle of Man*, London 1857, 4:to.

W. Kneale har i *Guide to the Isle of Man*, 1860 emellanåt goda läsningar af inskrifter.

Något framsteg i detta afseende har däremot knappast vunnits af G. Vigfusson, *The Manx Runic Inscriptions Re-read* i *Manx Note Book Nr 9*, som däremot främjat tydningen genom sin öfverlägsna kännedom om fornspråket.

Alla dessa föregående läsningar och tolkningar finnas

upptagna hos P. M. C. Kermodé, *Catalogue of the Manks Crosses with the Runic Inscriptions and various readings and renderings compared*, Second edition, Ramsay 1892, hvartill förf. fogar sin egen på själfständig undersökning grundade läsning. Under titeln *Manx Crosses* har hr Kermodé för afsikt att inom kort utgifva ett större verk med afbildningar och beskrifning af alla de minnesmärken, som finnas i *Catalogue*, och senare tillkomna, och detta arbete utkommer kanske samtidigt med denna uppsats.

På grund af hr Kermodé's *Catalogue* och undersökningar af sin son, numera prof. Alex. Bugge, under en resa på Man har prof. Sophus Bugge i *Årb. f. nord. Oldkyndighed og Hist.*, 1899 uti en uppsats med titel *Nordiske Runeindskrifter og Billeder paa Mindesmærker paa Øen Man* lämnat viktiga bidrag till de flesta inskrifternas tydning och sökt tolka de bildliga framställningarna, som förekomma på många minnesmärken.

Det är från Kermodé och Bugge, jag hämtat ofvanstående redogörelse för litteraturen, af hvilken utom deras arbeten blott Munchs framställning i *Annal. f. nord. Oldkyndighed*, 1850 är mig tillgänglig. Denna litteratur citeras här nedan blott med författarnes namn.

Sommaren 1905 förde mig en stipendieresa till ön Man, och jag beslöt då att, så vidt med min egentliga uppgift för enligt var, begagna tillfället att förskaffa mig personlig kännedom om öns runinskrifter, af hvilka jag ock blef i tillfälle att undersöka de flesta. I afseende på vissa inskrifter vann jag en förbättrad läsning, som ock måste medföra ändringar i förut gifna tolkningar.

Då ingen redogörelse finnes på vårt modersmål för runinskrifterna på ön Man, vill jag här anföra dem samtliga, om ock dem i yttersta korthet, hvilkas läsning eller tydning ej gifva anledning till anmärkning.

Runinskrifterna på Man äro med två undantag (18 o. 19) minnesskrifter på gravvårdar. Allesammans hafva anträffats i

eller vid nuvarande eller äldre kyrkor eller på kort afstånd från sådana.

De flesta runinskrifterna äro funna på den släta norra delen af ön; enligt hr Kermodé torde detta förhållande bero på den tillfälligheten, att denna landsträckas kyrkor mera än de öfriga undergått reparation eller ombyggnad.

Grafvårdarne med runristning äro vanligtvis rektangulära lerskifferplattor, på ena sidan eller båda försedda med ett kors i upphöjdt arbete utefter stenens hela höjd och vid sidan af detta åtskilliga bildliga framställningar, som hr Kermodé och Bugge vilja tyda som tillhöriga nordisk mytologi och hjältesaga. Af somliga grafvårdar äro blott fragment i behåll.

Runinskrifterna skola här nedan numreras efter sin alfabetiska ordningsföljd, så som de ock förekomma hos Kermodé i den åt inskrifterna egnade afdelningen, men med tillägg af de senare tillkomna. Därjämte skall ock det ordningsnummer angifvas, som minnesvården äger i förteckningen på samtliga kors, äfven utan inskrift, hos Kermodé i *Catalogue* etc.

Framför samtliga kyrknamn må man supplera ordet *kirk* "kyrka", alltså *kirk Andreas*, *kirk Michael* o. s. v.

Runorna äro i allmänhet de samma som i den svenska Rök-stensgruppens inskrifter, hvilka runformer ock förekomma i vissa norska inskrifter, i synnerhet på Jæderen. Enligt den runrad, som finnes å n:r 18 Maughold äro dessa runor följande:

ƿ ḥ þ ƿ R ƿ (:) † † † † † (:) † † ƿ † [1]
 f u þ o r k h n i a s t b m l R

Den sextonde runan *R*, som i Rökstensgruppen har formen *l*, saknas i runraden men förekommer i 4 *Andreas*. Detta förhållande skall nedan närmare belysas. I en inskrift, 22 *Michael*, brukas den vanliga nordiska runraden på 16 tecken.

Vid inskrifternas återgifvande sättas mycket skadade runor inom [], gissade återges med *kursiv* inom [].

1. **ANDREAS.** (Catalogue 1, Manx Crosses 73).

Inskrift: [þ]ana : i[ft:] ufaik : fauþur : sin : in : kautr : karþi : sunr : biarnar : fra : kuli : "[N. N. reste] detta [kors] efter Ofeig sin fader, men Gaut gjorde det, son till Björn från Cooiley". Prep. i[ft] har förr lästs af, hvilket Munch anser som skriffel och Bugge som förkortning för aft, men i har intet kännestreck, af f finnes en bit af kännestrecken, t är borta men måste ha funnits på grund af rummet. Från och med sin saknas nedre delen af de flesta runorna men ka i karþi: äro fullständiga. I fra står r lågt ned, a har kännestrecket rätt högt upp men synes icke kunna hafva varit o, som den lästs af Kermodé.

Cooiley är enligt Kermodé ett icke ovanligt ortnamn på ön.

2. **ANDREAS.** (Catalogue 6, Manx Crosses 103).

Inskrift: sont : ulf : hin : suarti : raisti : krus : þona : aftir : arin : biaurk : kuinu : sina : "Sandulf den svarte reste detta kors efter Arinbjörg, hustru sin."

3. **ANDREAS.** (Catalogue 7, Manx Crosses 102).

Inskrift: þurualtr : rais[t]i : krus : þo- "Torvald reste detta kors . . ."

4. **ANDREAS.** (Catalogue 8, Manx Crosses 87).

Inskrift: [r]ais[t]i : [k]rus : þiina : aftiR : "[N. N.] reste detta kors efter . . ."

Toppen af runorna saknas i raisti. I þiina visa sig båda i vara utan kännestreck, om de jämföras med a i ordets slut och i raisti och aftiR, ty ett litet hak på vänstra sidan om vardera runan är svårligen hugget; den äldre läsningen þa-ana är sålunda oriktig. I aftiR, af hvars f blott midten finnes, är sista runan R: ett lodrätt streck nedifrån upp till de öfriga runornas halfva höjd; ytan ofvanför är alldeles i behåll och utan spår af ristning, ytan efter saknar ock ristning och är oskadd.

5. **ANDREAS.** (Catalogue 4, Manx Crosses 84).

Inskriften utgöres af 26 mynder, troligen binderunor, af hvilka 17-19 genom kolon skiljas från de öfriga. Bugge, s. 244, förmodar, att dessa skola läsas *krus þona af* men medger, denna förmodan vara osäker, så länge de öfriga runorna icke äro lästa. Denna Bugges läsning torde grunda sig på den något otydliga afbildningen af inskriften i Kermode's *Catalogue*, s. X; det är svårt att förena den med verkligheten. Någon tydning af denna lönnskrift har jag ej lyckats finna.

6. **BALLAUGH.** (Catalogue 9, Manx Crosses 77).

Inskrift: *oulaibr : liutulbsunr : [raisti k]rs. þ[a]na : aif-tir : u/b : sun : sin.* "Olaf Ljotulfsson reste detta kors efter Ulf, sin son".

Vigfusson har först läst och tolkat *oulaibr* rätt; Bugge, s. 238, förklarar närmare samhörigheten med namnet Olof så, att *oulaibr* återgifver uttalet *álæibr* med långt nasalt *å* af **anulaibaR*, liksom kort onasaleradt *å* (u-omljudet af *a*) i man-ska inskrifter återgifves med *au*.

7. **BRADDAN.** (Catalogue 12, Manx Crosses 86).

Inskrift: *þurstain : raisti : krus : þano : ift : ufaak : sun : krinai* "Torsten reste detta kors efter Ofag, Krinans son".

Första namnet har lästs olika: Cumming *þurketil*, Vigfusson *[Ma]lfiaak*, Kermode *[þ.] feaak*, S. Bugge förmodar *þurfiaak*; blott Kneale har läst nästan riktigt *[þurstein]*. Namnets slut är bäst synligt. I sista runan är kännestreck till *n* åtminstone lika tydligt som det förmenta kännestreck till *k*. Till vänster om *i* finnes visserligen en fåra men alls ej så jämn som kännestreck till *a* näst förut, säkert alltså en skada. Af *t* är öfre delen i behåll och mycket tydlig; kännestreck sammanhänger upptill med stafvens topp och är nedtill väl begränsadt. Hr Kermode har tagit detta kännestreck

för det nedre kännestrecket till f och en parallell fåra för det öfre, men denna sträcker sig längre och utgör en del af kännestrecket till r. Runan s är ett tämligen kort streck uppifrån. Runan r är något oregelbunden, nedre stafven lutar åt höger. Begynnelse-runorna þu äro skadade men fullt möjliga.

Uti ufaak äro båda a tydliga.

I krinais är k klart, r tvifvelaktigt, runan har lästs som l af Cumming och Kneale, som r af Vigfusson och Kermodé. Den tyckes för smal för r, som dock icke är omöjligt, ehuru kännestrecket berör stafven af det följande i; utseendet talar mera för u eller l. Namnet är keltiskt, och förbindelsen ku lär icke kunna antagas i ett sådant vid denna tid, enligt hvad prof. Rhys i Oxford godhetsfullt upplyst mig.

Ordets slut är afgjordt nais, enär näst sista runan med säkerhet saknar kännestreck, och sådant bör utseendet af den keltiska gen. vara. Bugge utgår från läsningen krinaas, som förklaras som gen. af det iriska namnet *Crinan*. Universitetsstip. M. Olsen, Kristiania, föreslår mig att fatta Krinais som en blandform med det nordiska genitiv-s fogadt till den iriska genitiven *Crinain* af *Crinan*.

8. BRADDAN. (Catalogue 13, Manx Crosses 110).

Inskrift: — [n] rosketil : uilti : i : triku : aipsoara : siin
 “ — men (H)rosketil svek under förlikning, den han svurit ed“.

Af denna inskrift har jag blott undersökt en gipsafgjutning i Rushen Castle, Castletown; originalet är i hr Wallace's museum, Distington. Första runan fann jag vara kännestreck af n, såsom Bugge läser efter en fotografi, äfvensom Cumming samt Vigfusson; Kermodé tvekar mellan n och h.

Ordet triku tolkade Munch som *tryggu*, dat. sg. af **trygg* (= got. *triggwa*), som förutsättes af den i norska lagar förekommande plur. *tryggvar*. Enligt glossaret till Norges gamle love förekommer *tryggvar* ofta i äldre Frostatingslagen men är annars sällsynt.

Munch anser triku syfta på ett trygghetslöfte, gifvet af två stridande parter, och inskriften alltså handla om en man, som blef sviken af (H)rossketil (Munch: Asketil) oaktadt gifvet fredslöfte, hvilken tolkning synes riktig. Bugge öfversätter: "og Rossketil sveg i Trygd sin edsvorne Fælle", hvilken öfversättning ger rum för någon ovisshet, huruvida samma förhållande åsyftas som hos Munch.

Fråga kan emellertid vara, om triku verkligen är dat. sg., då ordet annars alltid uppträder som pl. *tryggvar* och dat. pl. *tryggum* skulle uppstå, blott ett m tillfogades. Ett och annat exempel finnes på att dativändelsens slutande -m lämnats obetecknad i runinskrifter.

Ett exempel på att m utelämnats i slutet af dativändelsen -um förmodar jag nämligen å Vester Marie-stenen VI, hvars inskrift Wimmer, *De danske Runemindesmærker III*, s. 306 och 308. läser och tolkar sålunda: : asualdi : risti : stein : þinsa : iftR : alfar : bruþur : sin : drinr : koþr : trebinu : syni : auk : skogi : suek : saklausan : "Asvalde, den gode svend rejste denne sten efter sin broder Alver. Træbenes sønner og Skove sveg den sagesløse (berøvede den uskyldige livet ved svig)". Wimmer antager trebinu vara ett kvinnligt tillnamn, som skall återfinnas i namnet Træbenegaard på två gårdar i ett par andra socknar på Bornholm, hvarjämte hans tydning förutsätter, att runristaren hänfört drinr : koþr "den gode svend" till den som rest stenen, ehuru sådant beröm annars alltid ägnas den aflidne, äfvensom att verbet suek står i sing., ehuru både pl. syni och namnet skogi äro subj. Det är öfverraskande, att en kvinna skall gå på träben; namnet Træbenegaard väntar man väl härröra från män med denna olycka; för det äldre språket finner jag blott *tréfótr* och *viðleggr* anförda i betydelsen träben, om ock fd. **træ-bēn* är tänkbart. Men hvad som mer än alla dessa invändningar visar, att Wimmers tydning icke träffar det rätta, är den iakttagelsen, att en välbyggd halfstrof till den aflidnes ära uppstår genom att uppfatta senare delen af inskriften på följande sätt:

*drængr göðr
dræpnum syni,
auk Skōgi svēk
saklōsan.*

I enlighet med den af Vigfusson uti *Icelandic English Dictionary* anförda frasen: *at Hallgerðr yrði þeim mestr drengr* "greatest helper, prop" måste *drængr göðr dræpnum syni* egentligen betyda: "(han var) en god hjälpare åt den dräpte sonen", hvilket väl icke kan innebära annat, än att han hämnats hans död. Huruvida sonen varit hans egen eller snarare Asvaldes, som till tack ägnar sin broder en minnesvärd, är ej af uttrycket klart men var det för samtiden, som kände förhållandet. Ej heller är det klart, hvilken som blef sviken af Skoge, om det var Alfar eller sonen; jag skulle snarast vara böjd att anse sonen afsedd, så att halfstrofen tillika med den dödes lof äfven uttrycker smärtan öfver sonens förlust och harmen mot hans baneman, en *Sonartorrek* i sammanträngd form.

Ordet "dräpt" ristats *teribina* nom. sg. m. B 698, L 968 Ärja, men vokalinskottet kan i den inskriften möjligen bero på fornhärmning; uti *trebinu* här på stället är kanske i öfverfördt från nom. sg. genom felristning.

Uti inskriften finnes ett stunget *t* för att uttrycka *d* i *asualdi* och *drinr*, och mot min tydning skulle kunna invändas, att detta ock borde användas i *trebinu*. Då emellertid icke ristaren konsekvent användt den stungna *e*-runan, har man icke rätt att vänta större följdriktighet i användningen af det stungna *t*.

Versen *dræpnum syni* delar med många andra runverser egendomligheten af kortstafvig höjning (*syni*) utan att sådan enligt Sievers metriska regler vore tillåten, se *Runverser* s. 386 i *Ant. Tidskr. f. Sverige* 10.

Som ett andra exempel kan anföras *askalatu* Peringskiöld, *Mon.*; *Astalatu* L. 551 Steninge, Uppl., hvilket fall likväl är osäkert, då stenen är förlorad.

Det synes föga sannolikt, att detta utelämnande af *-m* i dativändelsen *-um* skulle äga någon motsvarighet i uttalet, och lika litet troligt, att det utgör förkortadt skriftsätt. Troligen är runan *m* af en blott slump öfverhoppad.¹

Förkortadt skriftsätt torde däremot vara äsyftadt på B. 819, L. 885 Nälberga, Svärta s:n, Rönö hd, Södml., där hela ändelsen *-um* fattas i dat. pl. *Grikki(um)*. Denna inskrift, som jag undersökt 1899 och 1906, slutar med kvistrunor, af hvilka de flesta äro väl bibehållna, blott några mångtydiga, hvarvid naturligtvis utsikten till god tydning afgör, hvilken möjlighet skall väljas. Inskriftens vanliga runor 1-63 äro: : *uistain* : *agmunr* : *kupuiR* : *þaiR* : *r[ai]sþu* : *stain* : *at* : *baulf* : *fap̄ur sin* || *þrutaR þiagn* : || *han*. Därpå följa kvistrunorna:

1 3	2:3 2:3	3:2 3	3 6:5:4	3 5	2:3 3	3 6	2 3	
64	65	66	67	68	69	70	71	
m	n, i, u, þ	þ, i	k, r, o	r	i, þ	k	i	
3 2	2 4	3 5	3 2:3	1 1	3 2	3 4	3:3	3:2 2:3
72	73	74	75	76	77	78	79	80
u	a	r	u, þ	t	u	o	þ	u, n, þ, i
	1 3	3 3	2 3:4					
	81	82	83					
	m	þ	i, a					

Stammen är här angifven med |, kvistarnas antal angifvas af siffror på ömse sidor därom, skilda genom kolon, där flera alternativ förekomma. Bland dessa alternativ antager jag den ursprungliga läsningen hafva varit: *miþ krika* || *uarþ tu o þum þa*, alltså "Han kom bland grekerna, dog därpå i þum", hvilket grekiska ortnamn prof. Löffler föreslår mig att identifiera med *Ἰθώμη* stad i Tessalien och fäste i Messenien, af hvilka den förra ock hade namnformen *Θώμη*. Någon vissnet kan ju därom ej vinnas och möjligen höra äfven de två sista runorna till ortnamnet.

Bruket af prep. *ā* tyder emellertid på att ett ortnamn följer; att läsa *þum*, *þim* och förstå det som *þōm*, *þēm* "dem"

¹ Om ännu ett liknande fall se Efterskriften.

(grekerna) är svårligen förenligt med bruket af prep. *ā*: det heter annars alltid i **krik(i)um**.

9. **BRADDAN**. (Catalogue 16, Manx Crosses 109).

Inskrift: utr : risti : krus : þono ; aft : fro[k]a : [fa]ur
[sin · in · þu]. "Odd reste detta kors efter Fracke, sin fader
men Tor-".

I fro[k]a är kännestreckets till k förloradt men antydes af
skadans form. Cumming och Kneale läsa slutet fullständigare
än nu: in. þurbiaurn: sunr "men Torbjörn, son till N. N., (gjorde
det)". Bugge förklarar froka som ack. sg. af egennamnet *Frakki*
eg. "franken", hvaraf spår finnas i norska gårdsnamn, se Rygh,
Norske Gaardnavne, I, 332, och som motsvaras af ags. *Franca*,
fht. *Francho*, hvartill nasalvokalen passar.

10. **BRADDAN**. (Catalogue 17, Manx Crosses 108).

Inskrift: þurlibr : nhaki : risti : krus : þono : aft : fiak
: s[un s]in : [b]ruþur : sun : habrs × IHSVS. "Torle[i]f Nacke
reste detta kors efter Fiacc, sin son, broderson till Hafr".

Uti þurlibr, såsom endast Vigfusson läser, de öfriga hafva
þurlabr, har i afgjordt intet kännestreck. Mellan sun sin har
sannolikt intet skiljetecken funnits.

Efter habrs följer ett stort X som skiljetecken och därpå
några bokstafslika ristningar, som måhända utgöra en beteck-
ning för "Jesus"; Munch förmodar dem föreställa de latinska
bokstäfverna IHSVS.

Först Bugge har riktigt läst nhaki och tolkat det som
Hnaki, hvilket namn ock anföres från Västergötland, Torin
64 (Leksberg) iftr × oa[li]b × naka; i Torin 53 samma socken
finnes den äldre skrifningen hnaki. Bugge har ock först läst
habrs och tolkat det som mansnamnet *Hafr* samt identifierat
fiak med det iriska *Fiacc* eller *Fiacha*. Förut lästes h som e.

11. **BRIDE**. (Catalogue 21, Manx Crosses 92).

Inskrift; [t]ruian : sur[t]ufkals : raisti krs þina : a[ft] a|
[m]iu[l] : kunu : s[in]a. "Druian, son af Dufgal, reste detta
kors efter Athmiul, sin hustru".

Kännestrecket saknas på t både i [t]ruian och [t]ufkals, ehuru det i det senare ordet tyckes hafva bort vara synligt. I krs är s uppenbarligen senare tillsatt, enär strecket är mycket smalt och punkten liten; öfverhoppandet af s har sitt motstycke uti det icke rättade utelämnandet af n uti sur för *sunr.

Efter pina: måste prep. *æft* hafva följt, men runornas topp är skadad, så att af f blott ett stycke af nedre kännestrecket synes och möjligen själfva utgångspunkten af det öfre och af t kännestrecket är borta. Vigfusson och Kermodé läsa af kapmiul som tolkas "to the memory of Cathmaoil", men dels är afståndet till a väl litet, om t skall ha varit k, dels synes prep. af omöjlig i denna betydelse och utan motstycke, enär det förmenta i l. Andreas ofvan visats vara utan grund. Att keltiska namn börja med *Ath-*, är ingalunda ovanligt, enligt hvad prof. Rhys i Oxford benäget meddelat.

Skiljetecknen i denna inskrift åtskilja icke ord utan satsens fraser.

Kermodé upplyser, att inom byn Bride en mindre jordegendom bär namnet Glion Truan, sannolikt samma namn som det första uti inskriften.

12. CONCHAN. (Catalogue 26, Manx Crosses 113).

Denna ort, som ligger på öns södra del ett stycke NO. om Douglas, kallas ock Onchan, enär man fattat Kirk Conchan som Kirk Onchan.

Af runstenen, som var fastsatt vid väggen i kyrkans vapenhus, var blott framsidan tillgänglig för undersökning, af baksidan såg jag gipsafgjutning i Rushen Castle, Castletown.

Runstenen är nedtill afslagen, hvarigenom en del af inskriften förstörts.

Framsidas inskrift utgöres af tre rader:

- a) -[a]sunr × raisti × ift [k]uinu sina ×
- b) [mu]rkialu × m
- c) × ukikat × aukr × apikrít.

Därtill komma några runlika tecken midtemot *ikat*, som om de läsas nedifrån uppåt, kunna fattas som

d) *lan*i, hvars *n* dock är oregelbundet. Dessa tecken läser Cumming *am* : *i*, Kneale *in* × *k*, Kermodé *a* × *ni*. För *ift[k]uinu*, som ock Kneale läst, läste Cumming och Kermodé *afti* × *uinia*; Bugge upptager Kneales läsning men förmodar *aft*; *i* kan dock icke hafva haft något kännestreck.

Första runan i a) antager Kermodé ha varit *r* och han förmodar [bruþu]r *sunr*, men strecket är lodrätt, hvaremot kännestrecket uti inskriftens *r* lutar åt vänster. Första runan är alltså en bit af en staf med förloradt kännestreck; runan har kunnat vara *a*, genitivändelsen af namnet på den fader, hvars son rest stenen. Så förmodar ock Bugge [. . -a]r *sunr*. Jfr. *oulaibr* : *liutulbsunr* 6 Ballaugh, *truian* : *sur[t]ufkals* 11 *Bride*, *mailbrikti* : *sunr* : *aþakans* 21 *Michael*.

I b) är af *m* efter [mu]rkialu × blott öfre hälften i behåll men toppen står i jämnhöjd med skiljetecknet, alltså lägre än [mu]rkialu. Nedre stafven till detta *m* är alltså borta jämte öfriga runor, som hört till samma ord.

I c) är första rungruppen × *ukikat* ×, med båda *k* skadade mellan stam och kännestreck. Det första *k* är dock säkert, det senare sannolikast, om ock *f* kunde vara tänkbart, såsom Vigfusson läst. Den andra rungruppen är *aukr*, hvar-efter jag säkert ser ett litet *x*, som ock iakttagits af Kneale och bestyrkes genom afståndet till de följande runorna. Tredje rungruppens fem första runor äro *aþikr* och *k* är så pass i behåll, att Kermodé's läsning *f* för *k* befinnes mindre trolig. Mellan *aþikr* och radens sista runa *t* finnes rum för en runa, hvaraf dock blott upptill möjligen finnes spår; Cumming, Kneale, Kermodé läsa *i*, men *a* skulle vara lika möjligt.

Tydningen af a) och b) är klar: "[N. N. N. N.]s son reste efter sin hustru Myrgiala", såsom Bugge gifver den. Hvilket ord det följande *m* inledt, kan ej afgöras. Vigfusson förmodar *m[opur, sina]*, hvilket ej är möjligt, då *kuinu* *sina* föregår. Bugge förmodar *m[aþr]* och sammanför detta med

c) till en tydning, som måste förfalla, då den förutsätter, att skiljetecknet efter **aukr** saknas, hvilket är Kermode's läsning. Någon antaglig tydning af c) och d) kan jag icke finna.

Baksidans inskrift utgöres ock af flera grupper, alla klara till sin betydelse nämligen: e) **krus** "kors" f) **× isukrist** "Jesus Kristus", g) **þuriþ** "Turid" (kvinnonamn) och d) **raist × runer** "ristade runor".

Bugge finner med skäl **runer** för ***runar** öfverraskande, jfr dock **runer** 26 Michael; på afgjutningen tyckes dock e finnas, r var otydligt. Namnet **þuriþ** ser ut att vara kvinno-namnet isl. *þúriðr*, men Bugge ifrågasätter, att det kan vara en äldre form af mansnamnet *þórðr*, som har uppstått af *þor-(f)róðr* och ags. skrives *þured*, *þored*.

13. **GERMAN.** (Catalogue 34, Manx Crosses 81).

S:t German's Cathedral ligger jämte slottet i Peel på den lilla Patriksholmen utanför staden Peel, och i dess vägg är n:r 14 inmurad, n:r 13 säges af Kermode finnas i vapenhuset till S:t John's Church. Ingendera inskriften har jag undersökt i original men sett gipsaftryck i Rushen Castle.

Inskriften är: — in osr[u]þ[r] : raist : runar : þsar "men Asröd ristade dessa runor". Bugge anför namnet isl. *Ásrodr* från Landnáma.

14. **GERMAN.** (Catalogue 36, Manx Crosses 112).

Inskrift: — [u]s · þensi · ifter · asriþi · kunu sina · [tu]t[u]r uts. " . . . (reste) detta kors efter As(t)rid, sin hustru, dotter till Odd".

På afgjutningen voro icke prickarne uti de båda e synliga, men hr Kermode meddelar i bref efter förnyad undersökning, att dessa prickar icke äro bredare än stafven men utgöra små hål, borrade midt uti densamma.

15. **JURBY.** (Catalogue 40, Manx Crosses 99).

Inskrift första raden: — [s]un : sin : in : onon : raiti :

andra raden, nu förlorad: i[ft]: fairþur : br- "(N. N. reste detta kors efter N. N.) son sin, men ett annat reste han efter fairþur, sin broder".

Först Bugge, s. 240 tolkar raiti som pret. af *retta* "resa" men redan Munch onon som ack. sg. m. af *annarr* "annan".

Munch, Cumming och Kneale hafva uti inskriftens början -ru, slutet af sonens namn. Om namnet fairþur har icke heller Bugge yttrat sig. Namnet synes ha nordiskt skaplynne, i det senare leden är -þōrr, men, om så skulle vara, måste något fel finnas i dess förra del. Närmast ligger att förmoda f vara k, alltså *kairþur *Gæirþōr*. Då detta namn icke annars synes förekomma, hör förevarande form kanske ursprungligen till namnet **Geirþorn*, som förekommer i fsv. *Gerthorn*, se Lundgren, *Personnamn från medeltiden*, hvars *n* kan tänkas försvunnet i gen. sg. Emellertid är *f* alldeles tydligt på Cummings afgjutning, hvarför denna gissning strider mot hvad som synes faktiskt.

16. **MAROWN.** (Catalogue 18, Manx Crosses 111).

Inskrift: þurbiaurn : risti : krus : þn[a].

Af denna inskrift har jag blott sett gipsafgjutningen i Rushen Castle.

17. **MAUGHOLD.** (Manx Crosses 25).

Inskrift: blagkimon.

Denna runinskrift, som är i anglosaxiska runor, är först omtalad och afbildad af *Kermode* i *The Reliquary and Illustrated Archæologist*, juli 1902.

Runorna *kim* stå nedtill nära hvarandra och där är en liten skada, men det är intet tvifvel om att de äro skilda runor. *Kermode* anser i vara ett tillfälligt streck eller skiljetecken, men det gjorde lika mycket intryck af en runa som de öfriga, stafven var litet lutad åt vänster.

Namnet är det fornengelska namn, hvaraf i *Onomasticon Anglo-saxonicum* by W. G. Searle, Cambridge 1897, s. 108 föl-
Fornvännen 1907.

jande skrifningar uppgifvas: *Blacman*, *Blakeman* (c. 1100), *Blacheman*, *Blacaman*, och utgör sålunda en sammanställning af nom. sg. m. svag dekl. af adj., ags. *blæc* "svart" med *mon* "man", alltså "den svarte mannen". Att ändelsen i adj. blifvit i för det regelrätta *a*, torde utgöra en dialektisk utveckling af samma slag, som antydes genom *e* i namnformerna.

Korsets armar prydas af en treudd, som Kermode uppgifver förekomma uti Irland tidigast 991, af hvilken emellertid ingen slutsats om runstenens ålder kan dragas, då den enligt lektor J. A. Bruun är en gammal kristlig symbol.

Den 26 okt. 1906 upptäcktes af kyrkoherden i Maughold ett nytt fragment af ett annat kors af samma form, hvilket burit inskriften [*b/ak*]gmon; runorna *bl* saknades alldeles, af *ak* funnos obetydliga rester; *m* såg ut som *d* men måste dock här läsas som *m*. Detta kors har alltså burit samma namn som det förut kända, dock skiljaktigt stafvadt, i det vokalen i sammansättningsfogen saknas och det här står *kg* i stället för *gk* på det fullständiga korset. Då korsens hafva samma form, höra de sannolikt tillsammans; måhända hafva de stått i hvar sin ända af Blackemans stenkista.

(Forts.)

RUNINSKRIFTERNA PÅ ÖN MAN

AF

E. BRATE.

(Forts.)

18. MAUGHOLD. (Manx Crosses 115).

Denna inskrift är den senast funna på Man, omtalad och afbildad af Kermodé i samma uppsats som den förra i *The Reliquary and Illustrated Archæologist*, juli 1902. Den återgifves här i fig. 1.

Inskriften utgöres af tre rader:

a) den öfversta raden: [i]uan × brist × raisti × þisir × runur. "Johan präst ristade dessa runor".

Uti [i]uan är af i blott öfre tredjedelen i behåll, af u är nedre tredjedelen af stafven borta.

b) mellersta raden: [f]u|or[k]hniastbml ×.

Af runradens första runa f finnes blott foten, lutande åt vänster. Af k är öfre delen med hela kännestrecket borta. Efter runraden finnes ett korsformigt skiljetecken, hvars tvärstreck är något otydligt. Detta kors står lika långt nedifrån som uppifrån i raden, och dess lodräta streck kan därför icke vara den sextonde runan i streckform, som borde stå på samma linje som öfriga runor. Den sextonde runan saknas sålunda i denna runrad liksom i alla runinskrifter på Man utom Andreas 4.

c) nedersta raden: Ogam-alfabetet: blfsn hdtcq.

Denna sten har intet, som tyder på att den varit en grafvård. Då blott de två första ätterna af Ogam-alfabetet finnas ristade, måste de båda senare m. g, ng, st, r; a, o, u, e, i

hafva funnits på en annan angränsande sten, hvadan båda måste hafva utgjort del af en mur, troligen den gamla kyrkans vägg. Sålunda angifves runraden finnas å kyrkväggar i Sverige L. 2002, 2003, och i Wimmer, *De danske runemindesmærker*, IV, 1 s. 185—190 finnas stenar, ristade med runraden, afbildade från kyrkor på Jutland.

Fig. 1. Sten med inskrift i runor och Ogam-alfabet.
Från "Kirk Maughold" på ön Man.

19. CORNA. Maughold sn. (Manx Crosses 114).

Denna inskrift är enligt uppgift hos Stephens, *Old Northern Runic Monuments*, IV, s. 97 funnen 1889 vid (Dal) Corna i Maughold sn, där fordom ett litet kapell legat.

Inskriften är afbildad efter en fotografi af Kermode i samma uppsats som de två föregående i *The Reliquary and Illustrated*

Archæologist, juli 1902, där och den läsning däraf gifves, som ligger till grund för Bugges behandling af densamma, *Aarb. f. nord. Oldk.* 1900, s. 241, hvilken läsning emellertid innehåller ett par felaktigheter.

Inskriften utgör två rader af följande lydelse:

× krisþ : malaki : ok þaprik : aþanman :
: · iinal · sauþar · iuan · brist · i kurnaþal

Före krisþ finnas tre tecken på större afstånd från hvarandra och den öfriga inskriften än öfriga runor sinsemellan. Dessa tecken kunna icke vara runor, möjligen försök till sådana. Det sista liknar de korsformiga skiljetecknen i föregående inskrift och fattas af Bugge som skiljetecken, hvilket möjligen är riktigt. Skiljetecknen äro eljest kolon i öfre raden, af hvilka det efter krisþ står i jämnhöjd med runans topp, och punkter i den nedre utom i radens början framför iinal, där ett skiljetecken af tre punkter finnes.

Den öfre raden innehåller namnen på Kristus och tre helgon: Malakias, ärkebiskop af Armagh 1132-1136, död 1148, Patrik, Irlands apostel och skyddshelgon, död omkring 465, Adamnan eller Adomnan, född i Irland omkr. 624, abbot af Iona 679, död 703 el. 704. Bugge påpekar, att inskriften alltså är yngre än 1148. Inskriften sammanfattar genom ok de båda irländska helgonen Malakias och Patrik till en enhet gentemot Adamnan med skotsk hemort.

Början af andra raden läses unal af Kermode, som tolkar raden: "O'Nial's John- o'-the sheep carved these runes in Corna-dale", d. v. s. "fåraherden Johan hos O' Neill ristade dessa runor i Dal Corna", hvilken tolkning äfven godkännes af Bugge och i och för sig icke är osannolik.

Men i stället för unal måste läsas iinal, ty det finnes ingen förbindelse upptill mellan de två första stafvarne, som visserligen konvergera uppåt och hvaraf den andra är kortare än den första. Toppen af det förmodade u kan heller icke vara bortnött, enär stenens yta synes väl bevarad på detta

Fig. 2. Runristad sten från Corna i Maugholds sn, ön Man.

ställe och ett u af annan form än de öfriga skulle uppstå med ett sådant antagande.

Ordet efter iuan lästes af Kermode arist och tolkades "ristade"; det är emellertid brist, i det att äfven det nedre kännestrecket af 1 b är alldeles tydligt, om ock en smula skadadt. Samme Johan präst, som vid hufvudkyrkan Maughold ristat näst föregående inskrift, har alltså äfven i kapellet efterlämnat ett minne af sin runkunskap.

Det trepunktiga skiljetecknet i början antyder, att andra raden utgör en själfständig sats, som nu saknar verb, sedan "ristade" visats betyda "präst". I alla andra inskrifter på Man inledes en sådan andra sats genom konjunktionen in "och, men", och iin måste följaktligen antagas vara denna konjunktion. Fördubblingen af i är något öfverraskande, men någon gång förekommer uti manska inskrifter dubbelteckning utan synbart skäl, t. ex. 4 Andreas þiina; i andra fall är det tecknet för lång vokal, som fördubblas, hvarför dubbelskrifningen just antagits beteckna vokalens längd t. ex. 7 Braddan ufaak, 8 Braddan siin. På grund af den ringa tonvikten hos iin finnes intet skiljetecken därefter, jfr [i]nroskitil 8 Braddan.

Uti sauþar finnes möjligen en liten punkt efter sauþ, som äfven synes på hr Kermodes fotografi. Jag antager därför, att ar är satsens verb 3 sg. pr. "är" isl. *er* och al · sauþ, förkortning för gen. pl. *allra sauða* "alla fårens", satsens betydelse är sålunda: "men Joan är präst för alla sina får (församlingsbor) i Dal Corna". Motsvarande ristning förekommer i aR L 134, Bugge, *Runverser*, s. 269 men annars icke på Man; däremot finnas flera ex. på förkortad ristning krs 6 Ballaugh, 11 Bride, þsar 13 German, þii 20 Michael, þna 23 Michael.

20. MICHAEL. (Catalogue 71, Manx Crosses 75).

Inskrift: [krus] : þna : af[tir] i "detta kors efter N. N".

Af denna inskrift har jag blott sett gipsaftrycket i Rushen Castle. Läsningen þna hos Cumming och Kermode är förmodligen riktig, på afgjutningen kunde jag blott se þii. Prep.

antages utan tvifvel med rätta hafva varit af[tir], ty foten af första runan i följande ord är synlig på ett afstånd af passande längd för ett skiljetecken.

21. **MICHAEL.** (Catalogue 72, Manx Crosses 74).

Inskrift: x mail : brikti : sunr : aþakans : smiþ : raisti : krus : þano : fur : salu : sina : sin : brukuin : kaut x kirþi : þano : auk ala : i maun. x

Uti mail och kaut har a utseendet ʀ, såsom på Rökstenen, eljest ʀ. För öfrigt ger ristningen ingen anledning till anmärkning; alla runor äro fullt tydliga, äfven sin : brukuin, hvars betydelse är så mycket svårare att utreda.

Bugge antager förkortadt skriftsätt för: fur : salu : sina : (auk:) sin (ar) : bru(þur) kuin(u:) och förmodar hela inskriften skola uttalas och tolkas på följande sätt: *Melbrigdi sunr* (eller *sonr*) *Aðakans smiðs* (eller *smiðar*) *ræisti kross þennq fyr sálu sína quk* (eller *ok*) *sínnar bröðurkuinnu. Gout(r) gerði þennq quk alla i Mqn.* "Melbrigde, Søn af Adhakan Smed, reisti dette Kors for sin og sin Broderkones Sjæl. Gaut gjorde dette Kors og alle paa Man". Namnet mail : brikti är gäliskt, och betyder "St. Brigidas tjänare" (Munch), aþakan är det iriska namnet *Aedacán*, nu *Egan* (Bugge).

Bugges tydning af det svåra stället är den enda framställda,¹ som är möjlig både till språkform och innehåll, men antager en alltför våldsam förkortning för att kunna vinna tilltro. Man måste fråga sig, hvarför ristaren skulle så starkt sammandraga detta viktiga ställe af inskriften, då han icke blott som i 1 Andreas uppgifvit sig hafva ristat denna inskrift utan till och med funnit utrymme att upplysa sig ha ristat alla kors på Man.

Jämförelsen med 1 Andreas ger vid handen, att det slutande in uti brukuin måste vara den konjunktion in "och, men" hvarmed där och i alla inskrifter på Man inskriftens andra sats inledes; det återstående svårtydda är alltså sin : bruku.

Munch, som i *Ann. f. nord. Oldk.* 1850, s. 275 icke lämnar någon förklaring af sin : brukuin, tyder enligt Kermode

uti *Manx. Soc.* Vol. XXII, p. 27: pro anima sua (peccatrice), "för sin syndiga själ" och har därmed angifvit just den tydning, som man väntar, utan att dock formellt rättfärdiga densamma. Formen *sin* : *bruku* är alltså sannolikt ack. sg. f. svag dekl. af ett sammansatt adj., som bestämmer *salu*. Första leden af ordet, *sin* :, är sålunda ordet "synd", möjligen lånadt från det ags. *synn*; för den andra leden finner jag ingen alldeles påtaglig förklaring. Den enda möjlighet, jag kunnat tänka mig, är den, att *bruku* hör till adj. (*v*)*rangr* "vrång, vrängsinnad, elak". Adjektivet heter visserligen i västnord. *rangr*, men *vr*- bevarades länge, särskildt i södra Norge, se Noreen, *Altisl. u. altnorw. Gram.*, 3 uppl., § 278, anm. 1. Med *br* för *vr* är att jämföra, dels att *b* i manska inskrifter uttrycker *v*-ljud i t. ex. *oulaibr*, *liutulbsunr*, *ulb* 6 Ballaugh, dels att i svenska inskrifter dettas motsvarighet *f* emellanåt brukas för *u*, t. ex. *fitu faþum* L. 118 *hvita vādum*, *finfiþir* L. 1970 *Finnviðr*, *faR* L. 1272 *vaR*. Mot tydningen kan ock invändas, att *u*-omljudet af *a* eljest uttryckes med *au*, så äfven i denna inskrift uti *maun Møn*; då *syn(d)-vröngu* ristas *sin* : *bruku*, är detta kanske tecken till den öfvergång af *u*-omljudet af *a* uti mindre starkt betonad senare sammansättningsled till ett *o*-ljud, hvarpå Noreen, *Altisl. u. altnorw. Gram.* 3 uppl., § 141 anför talrika exempel, såsom *forðom*, *Niðoðr* af *for-þom*, *Niðhøðr*, i hvilka visserligen känslan af ledens sammanhang med motsvarande enkla ord är mer eller mindre fördunklad.

Uti isl. brukar adj., som efter possessivpron. bestämmer ett subst., föregås af bestämd fristående artikel, t. ex. *byrðings-segl vart it forna* (Nygaard, *Norrøn syntax*, s. 52), som dock någon gång kan saknas. Troligen föreligger här detta sällsyntare fall af artikelns utelämning, hvartill ju hänsyn till utrymmet kan hafva bidragit, möjligen kan ristaren hafva afsett att de fyra sista runorna i *sina* tillika skola dubbelläsas som *ina ena* ack. sg. f. af artikeln, liksom på Rökstenen *tualraubar* står för *tuaR ualraubaR*, se Bugge, *Rökstenen* I, s. 29, där ock andra exempel anföras på samma företeelse. Artikeln är på Man

hin 2 Andreas, hins 24 Michael men äfven ins 25 Michael.

Att döma af transskriptionens "smiðs (eller smiðar)" fattar Bugge smiþ som förkortad ristning; det kan väl ock vara nom. sg. smiþ, genom förslappning af känslan för syntaktisk samhörighet satt i apposition till gen. sg. aþakans.

22. MICHAEL. (Catalogue 73, Manx Crosses 104).

På baksidan finnas två runinskrifter a), b), båda löpande nedifrån uppåt, och mellan dem en nästan oläslig ogam-inskrift. På framsidan finnes ett ogam-alfabet.

Runinskriften a): (mal : lumkun : raisti : krus :) þena : efter : mal : muru : fustra : sine : totir : tufkals : kona : is : aþisl : ati × b) [b](etra : es : laifa : fustra : kuþan :) þan : son : ilan × "Mael-Lomchon reste detta kors efter Mael-Maire, sin fostermoder, Dufgals dotter, den hustru, som Adils var gift med".

Mansnamnet mal : lumkun, Mael-Lomchon, betyder helgonet Lomchu's tjänare, kvinnonamnet malmura, Mael-Maire, i medeliriska Mure, betyder Marias tjänarinna (Bugge enligt Stokes). Tydningen af den andra raden härrör från Vigfusson.

Runstenen är insatt i kyrkogårdsmuren på ett så olämpligt sätt, att de delar af inskriften, som ofvan stå inom (), äro dolda; dessa har jag därför blott kunnat undersöka på gipsafgjutningen i Rushen Castle.

Denna runinskrift är enastående på Man genom att dess runor icke tillhöra Rökstens-gruppens, utan den vanliga 16-teckniga runraden; den sextonde runan R förekommer dock icke. Kännestrecken på a och n korsa stafven och de flesta hafva en punkt i vardera ändan. En dylik punkt finnes ock uti det andra u i malmuru, som dock torde vara afsedt att läsas u. Uti sine är e omisskännligt, af kännestreckets på n äro blott ändpunkterna i behåll. I kona står kännestreckets på n mycket lågt ned. Alla s uti inskriften ha formen ſ, alla o ƒ, t ↑.

Bugge förklarar skiljaktigheten mellan denna inskrift och de öfriga så, att denna är svensk, medan de öfriga äro norska, och anför som svenska drag dels þan "än", som icke förekommer i norskan men väl i svenska runinskrifter, dels namnet *Aðisl*, som är svenskt och danskt, dels den afvikande skriftformen, hvars þ i bet. o talar för, att inskriften är svensk och icke norsk. Bugge anför efter Kermodé också as "som", men inskriften har is.

23. **MICHAEL.** (Catalogue 74, Manx Crosses 100).

Inskrift: [k r]im : risti : krus : þna : aft : rumu[n] "Grim reste detta kors efter Romund".

Af k uti *krim* finnes intet spår, det måste ha stått utanför stenens nuvarande kant, rätt långt från r, ty den bevarade kanten är jämförelsevis bred. Kännestrecken på a i þna och aft äro otydliga. Af n i *rumun* finnes blott ett stycke af öfre stafven i behåll.

24. **MICHAEL.** (Catalogue 75, Manx Crosses 105).

Inskrift: × iualfir : sunr : þurulfs : hins : rauþa : risti : krus : þono : aft : friþu : muþur : sino "Joalf (?), son till Torolf den röde, reste detta kors efter Frida, sin moder".

Alla hafva läst det första namnet *iualfir* utom Vigfusson, som enligt Kermodé läser *aulafir*, Munch säger ock *aulfir* vara möjligt. Namnet är svårläst. Första runan i är krokig och ej med säkerhet en runa, a har kännestreck högt upp och kunde tänkas vara 4 b med nedre kännestreck förstördt af en gropighet; på l finnes intet kännestreck, men en gropighet till höger om toppen har kanske varit ett sådant; på f är nedre kännestreck förstördt och blott en gropighet kvar, på i finnes afgjordt intet kännestreck och på r är toppen förstörd. Namnet *kan* således läsas *iualfir* men denna läsning blir framför allt tvifvelaktig genom det antagande af en inskjuten hjälpvokal framför nominativ-*r*, som den innebär, hvarjämte man möjligtgen i namnet *Iðalfr* skulle vänta b och icke f; jfr *olaibr*

6 Ballaugh, *habrs* och *þurlibr* 10 Braddan. Om detta f alltid saknat nedre kännestreck och alltså är *k*, vore namnet en sammansättning med *kir -gæirr* som sista led och om *i* vore afsedd till gränslinje och ej till runa, kunde namnet vara *Valgeirr*, hvars delar hvar för sig förekomma i isl. namn.

Enligt hr Kermodé kunna nedtill, svagt ristade, runorna *þur* urskiljas, hvilka Cumming förmodat tillhöra runristarens namn, men hr Kermodé betecknar dessa runor som mycket osäkra, emedan de stå i förbindelse med andra fåror utan betydelse.

25. **MICHAEL.** (Catalogue 76, Manx Crosses 101).

Inskrift: [*k*]rims : ins : suarta × "Grim dens svartes".

Af *k* i *krim*s finnes blott kännestreck. I *suarta* är *r* lägre än de föregående runorna och *ta* blott hälften så höga, förmodligen för att ej behöfva rista tvärs öfver en vågrät fördjupning, som nu är öfver deras topp.

26. **MICHAEL.** (Manx Crosses 85).

Inskrift: runer "runor".

Denna inskrift känner jag blott från ms. till hr Kermodé's planerade nya arbete om korsen på Man, som han haft vänligheten att visa mig.

Till dessa kommer ytterligare enligt hr Kermodé 27 **Maughold**, ett afflagadt fragment, som visar öfre tredjedelen af fyra runor.

På Man finnes blott en runinskrift med angelsaksiska runor, nämligen 17 Maughold, hvars ornament måhända antyda tiden omkring år 1000 och hvars språk icke motsäger denna tidsbestämmelse, då namnet *blagkimon* utgör en senare utveckling af det väntade *Blagkamon*.

Vid tidsbestämningen af nordiska runinskrifter spelar runan *þ* o en viktig roll, i det att de inskrifter, där den brukas

i betydelsen af nasaleradt *a* (*ɑ*) och dess omljud hafva befunnits vara något äldre än de, där den brukas i betydelsen *o* och omljud däraf. Äfven i fråga om de nordiska runinskrifterna på Man kan runan *ḥ* *o* tjäna som skiljemärke, och man kan efter samma skiljaktighet i dess betydelse indela inskrifterna i en *a*-klass och en *o*-klass.

Runan *ḥ* *o* brukas uti nio inskrifter i betydelsen nasaleradt *a*, nämligen ¹⁾ 2 Andreas (sont : ulf, þona), ²⁾ 3 Andreas (þo-), ³⁾ 7 Braddan (þano), ⁴⁾ 9 Braddan (þono, froka), ⁵⁾ 10 Braddan (þono), ⁶⁾ 13 German (osruþr), ⁷⁾ 15 Jurby (onon), ⁸⁾ 21 Michael (þano), ⁹⁾ 24 Michael (þono, sino). Till *a*-klassen hör ock ¹⁰⁾ 1 Andreas, ehuru intet *o* förekommer uti inskriften, då den är huggen af samma ristare som 21 Michael.

I betydelsen *o* och däraf härrörande betydelser brukas runan *ḥ* *o* i följande inskrifter: ¹⁾ 8 Braddan (roskitil, aiþsoara), ²⁾ 19 Corna (ok), ³⁾ 22 Michael (totir, kona, son). Då ⁴⁾ 18 Maughold är ristad af samme Johan präst som 19 Corna hör den till *o*-klassen, fast intet *o* förekommer. Till *o*-klassen bör kanske ock ⁵⁾ 6 Ballaugh räknas, i hvars *oulaibr* långt nasaleradt *ɑ* återges af *ou*.

Öfriga inskrifter sakna runan *ḥ* *o* men möjligen kan man sluta från att *u* användes i betydelsen *o* till att äfven följande inskrifter höra till *a*-klassen, nämligen ¹¹⁾ 14 German (tutur), ¹²⁾ 16 Marown (þurbiaurn, krus), ¹³⁾ 23 Michael (rumun).

I Sverige har måhända runan *o* börjat brukas i betydelsen *o* i Uppland 1040-1050, ifall *o* finnes i betydelsen *o* å de uppländska Ingvar-stenarne, som böra ha tillkommit under åren efter Ingvars död, förutsatt att denna är riktigt uppgifven till år 1041, men läsningen för bort B. 565, L. 559 beror uteslutande på Hadorphs uppgift och kan icke anses fullt pålitlig.

Om, såsom Wimmer antager, *Runeskriftens oprindelse*, s. 167 (*Die Runenschrift*, s. 196) ändringen af ljudvärde hos runan *ḥ* *o* från nasaleradt *a* till *o* beror på inflytande från den angelsaksiska runraden, bör väl detta nya bruk af runan snarast framträda något tidigare hos nordborna i England än i Skan-

dinavien, och sålunda a-klassen af inskrifterna på Man höra till förra hälften af 1000-talet. Wimmer, *Die Runenschrift*, s. 290 hänför runinskrifterna på Man till andra hälften af 1000-talet, hvilket ock Bugge s. 246 säger sig finna sannolikast både på grund af språkets och runornas egendomlighet och emedan minnesmärkena förutsätta, att kristendomen var allmänt antagen af nordmännen på ön. Minnesmärkenas förekomst visar dock ej annat, än att många kristna hafva funnits; jämte dessa kan väl en lika talrik eller talrikare hednisk befolkning hafva lefvat, som icke hade för sed att resa vård och rista runor efter sina döda. Bugge säger sig dock ej kunna gifva en fullt säker och noggrann tidsbestämmelse.

De båda inskrifterna af Johan präst (18 Maughold och 19 Corna) innehålla så många afvikelser från äldre regler för språk och ristning (raisti för risti, þisir för þisar, runur för runar, och þ för t i krisþ, baþrik, kurna þal), att Bugge, som blott kände 19 Corna, s. 248 förmodat ristaren hafva varit en man, som icke hade tillräcklig kännedom om fornnorskt språk och fornnorsk skrift. Måhända förklaras skiljaktigheten från de äldre inskrifterna genom dessa inskrifters sena tid, då de, som Bugge påpekat, måste vara yngre än 1148, dödsåret för den biskop Malakias, som åkallas som helgon i 19 Corna. Inskrifterna äro därför kanske så sena som 1200 eller mera, alltså omkring 180 år senare än hufvudmassan af Mans runinskrifter. Vid den tiden kunna ju äldre regler för språk och ristning hafva undergått förändringar äfven hos dem, hvilka behärskade öns fornnorska dialekt. Formen runur för runar 13 German förberedes genom runer 12 Conchan och 26 Michael, och þisir i förhållande till þisar 13 German visar en liknande utveckling som runer af runar.

Märkas må, att hur unga drag än de båda inskrifterna af Johan präst uppvisa, både i afseende på ordens form och runornas bruk, så är dock runornas form densamma i dessa inskrifter som till och med i de äldsta af a-klassen. Den run-

rad, som 18 Maughold anför, har alltså begagnats under öns hela runtids.

Dessa runor äro, som ofvan nämnts, samma runor som i Rökstens-gruppens inskrifter i Sverige, hvilka därjämte ock förekomma i vissa norska runinskrifter, i synnerhet på Jæderen. Bugge säger sig s. 246 vara tveksam, hvilka riktningar den strömning har haft, som först har fört runskriften till Man, Irland och Shetlandsöarne, men i sin afhandling: *Honen-Runerne fra Ringerike*, s. 20 formulerar han efter föregående utredning följande förmodan om vandringen af denna skrifttyp: "Den paa ön Man og andersteds i Vesterlandene förekommande Kortkvisttype af Runeskriften er efter min Formodning bragt til Vesterlandene af østsvenske Mænd, snarest af Gotlændinger och tillige af Østgøter, som var seilet ud fra Braaviken og nærliggende Havne. I Skotland mødtes disse østsvenske Mænd, tænker jeg mig, med Nordmænd, navnlig Nordmænd fra det sydvestlige Norge. Disse Nordmænd bragte derefter den Runeskrift, vi finder paa Man, fra Skotland til Jæderen. Og af vesterlandsk Indflydelse er ogsaa denne Skrifts Optræden paa Vang-Stenen i Valdres, som jeg tror, at forklare". Att runskrifttypen på Jæderen och på Man är väsentligen den samma, anser Bugge nämligen s. 246 stå i förbindelse med det förhållandet, att äfven annars kulturpåverknin från väster kan iakttagas på Jæderen: bilder af människor och djur på en sten från Tuv i Klepps sn visa anknytning till västerländsk konst, icke till norsk, och en slinga på ett fragment från Kleppe i Klepps sn har samma form som på korsen på Man. Men denna kulturpåverkan västerifrån är enligt Bugge äldre än korsen på Man, enär h-runan på Tuv-stenen har en ursprungligare form än på stenarne på Man och Alvstad-stenen på Toten, som har 4 b och i hvars bilder Undset förmodat västerländsk påverkan, säkerligen är äldre än korsen på Man.

Att Rökstens-gruppens inskrifter äro så mycket ålderdomligare än de med samma slags runor på Man och i Norge,

bevisar naturligtvis, att denna skrifttyp är hemma i Sverige och därifrån måste hafva spridit sig till Man och Norge.¹

Det finnes en till synes obetydlig egendomlighet uti runskriften på Man, som utgör ett kraftigt stöd för Bugges antagande, att runskriften kommit från Sverige till Man, nämligen förekomsten af den sextonde runan **R** i samma form som på Rökstenen, uti **aftiR** 4 Andreas, där **R** utgöres af ett lodrätt streck nedifrån upp till runornas halfva höjd. Det norska språket behöfde ej den sextonde runan, så som öfriga inskrifter på ön till fullo visa. Då denna runa icke desto mindre en gång förekommer, måste dess förekomst bero på tradition från Sverige, där dess bruk utgjorde en ljudenlig beteckning.

Tradition från Sverige kan förklara ännu en egendomlighet i runinskrifterna på Man. Den fornnorska diftongen *ei* uttryckes i allmänhet genom *ai* (oulaibr 6 Ballaugh, aiþsoara 8 Braddan, fairþur (?) 15 Jurby, laifa 22 Michael, raisti 2, 3, 4 Andreas, 6 Ballaugh, 7 Braddan, 11 Bride, 12 Conchan 21, 22 Michael, raiti (?) 15 Jurby, raist 12 Conchan, 13 German, raisti 18 Maughold, ufaik, 1 Andreas, þurstain 7 Braddan), men i några fall motsvaras den af *i* (risti 9, 10 Braddan, 16 Marown, 23, 24 Michael, þurlibr 10 Braddan). Man kan icke antaga, annat än att diftongen *ei* fanns i behåll i uttalet i ett land med fornnorsk befolkning vid denna tid, och i så fall är det högst öfverraskande att finna denna diftong återgifven med en enda runa. Denna egendomlighet skulle förklaras genom antagandet, att diftongen *ei* redan var sammandragen till *e* uti Sverige, då runalfabetet fördes därifrån till Man och att följaktligen i den tidens svenska inskrifter diftongen *ei* motsvarades af den för *e* ljudenliga beteckningen *i*, om ock understundom *ai* enligt äldre tradition äfven där kunde förekomma. Denna i Sverige ljudenliga men på Man ljudstridiga beteckning användes att

¹ Enligt Schück, *Stud. i nord. litteratur- och religionshist.* I, s. 183 har numera prof. v. Friesen "på typologiska skäl" kommit till det resultatet, att de ifrågakvarande runtyperna uppstått på Man och därifrån spridit sig till Norden. Tills prof. v. Friesens bevisning för detta antagande blifvit företedd, har man rätt att tvifla därpå, då inskrifter med dessa runor äro så mycket äldre i Sverige än på ön Man.

börja med på Man, men snart frigjorde sig dess runristare, från denna ljudstridiga beteckning och använde uteslutande ai för diftongen *ei*. Inskrifterna med i förr dift. *ei* skulle sålunda vara något äldre än de med ai, och eftersom Gaut Bjarnarson i 21 Michael, hvilkens inskrift har ai, förklarar sig hafva ristat alla kors på Man, skulle de vara denne ristares tidigare arbeten.

I Norge är samma inflytande från en monoftongisk ortografi behöfligt för att förklara den monoftongiska beteckning för diftong, som då och då förekommer i de äldre bland inskrifterna med den 16-teckniga runraden i detta land och detta inflytande har sålunda kommit från Sverige öfver öarne väster om Skottland, till någon del måhända ock direkt från Sverige eller Danmark.

Nu finnas visserligen icke i Sverige några inskrifter, tillhörande Rökstens-gruppen, i hvilka de gamla diftongerna motsvaras af en runa. Man måste sålunda antaga, att Rökstens-gruppens runor i Sverige brukats senare än den tid, som de få bevarade inskrifterna af denna grupp tillhöra.

Rökstens-gruppens runor äro dock icke alldeles utan spår i senare tid. L. 624, B. 247 Igelsta, Söderby-Karl sn, Uppl. har **b** af formen **ǰ** i **katil** : **biarn**, **kubla**, **abiarn** men är utan exempel på ord, som haft diftong. Ett par sådana förekomma däremot L. 262, B. 560 Gillberga, Tolfta sn, Uppl., där likaledes **b** har formen **ǰ** uti **bruþr** men eljest **þ**; af dessa har **ristu** monoftongisk, **stain** diftongisk beteckning. Ett annat spår är förekomsten af **R** i formen **l** i jämförelsevis unga öländska inskrifter. Det mest påtagliga beviset på att Rökstens-gruppens runor länge fortlefvat, är emellertid Forsa-ringen, som Bugge i sin afhandling om dess inskrift s. 51 hänför till senare hälften af 1100-talet.

Det synes alltså väl möjligt, att kunskapen om Rökstens-gruppens runor till och med så sent som omkring år 1000 i rundt tal kan hafva från Sverige öfverförts till Man och därifrån spridd sig vidare till Norge.

Då denna runrad, såsom ristningarne af Johan präst visa,

användts under hela runtiden på Man, framträder inskriften 22 Michael med dess runor af den 16-teckniga skandinaviska runradens vanliga form som en så mycket större egendomlighet. Bugges förklaring af denna inskrift som svensk visar, att den förbindelse med Sverige, som först fört runorna till Man, också fortsatts i senare tid. Då i detta fall den runkunnige varit en svensk invandrare, Adisl, som gift sig med en keltisk kvinna, och hvars svenska språk färgat den norska, som hans fosterson talade, är det ju icke otroligt, att äfven Rökstens-runorna på Man härröra från ett antal svenska invandrare och icke från tillfälliga besökare, snarare förklaras väl sålunda bäst deras öfverförande. Från hvilken del af Sverige dessa förbindelser utgingo, kan icke afgöras; Rökstens-runorna voro ju icke inskränkta till Östergötland och Gotland och på skepp färdades man säkerligen från alla svenska kuster.

De bildliga framställningarna på sidan om korsen å vikingatidens minnesvårdar på Man tydas af Bugge i anförda uppsats och af Kermodé i *Catalogue* etc. och i *Traces of the Norse Mythology in the Isle of Man*, London 1904, som framställningar ur nordisk guda- och hjältesaga. Åt dessa bildliga framställningar har jag ock egnat någon uppmärksamhet, där de förekommo på de runristade minnesmärkena. En granskning af dessa bilders tolkning måste emellertid omfatta äfven bilderna på de icke runristade minnesmärkena och torde därför först bli möjlig, då hr Kermodé's nya verk utkommer med noggranna afbildningar af alla dessa fornminnen. Här vill jag därför blott inskränka mig till några få anmärkningar om ämnet.

Då i Skandinavien på minnesmärken från kristlig tid framställningar med säkerhet finnas ur hjältesagan, möjligen och ur mytologien, är det ju icke otänkbart, att minnesmärkena på Man kunnat innehålla dylika framställningar. Det synes dock icke tillständigt att antaga sådana i den utsträckning, som Bugge och Kermodé göra. Bugge framhåller själf de omständigheter,

som borde mana till försiktighet utan att dock för egen del tillmäta dem vederbörlig betydelse.

Korsen på Man äro alster af keltisk konst, och då liknande bildliga framställningar finnas på iriska och skotska minnesmärken, böra bilderna på Man antagas hafva samma betydelse som dessa, hvilka icke kunna vara hämtade från nordisk mytologi och hjältesaga. Det är ju tänkbart, att nordmännen på Man efterbildat dessa keltiska bilder utan att därmed förbinda någon betydelse, men äfven i detta fall måste ju tydningen utgå från hvad som kan uttrönas om betydelsen af de keltiska bilderna. Huruvida åter nordmännen i de keltiska bilderna inlagt en nordisk betydelse, torde det vara omöjligt för oss att veta; att i så fall den iriska konstens yttre former skulle vara efterbildade, synes man visserligen kunna vara säker på. Förekomma alltså på keltiska minnesmärken ofta hjortar och (vild-) svin, jaktens hufvudföremål, kan på Man dessa djurbilder icke gärna få tydas som hjorten Eiktyrner och galten Särinner.

En annan anmärkning, man kan göra i fråga om bildernas tolkning, är att de mycket väl kunna föreställa något annat än den gud eller hjälte, som de antagas beteckna, och särskildt kunna de då förmodas innehålla någon hänsyftning på den aflidnes idrotter eller bragder. Då på 15 Jurby en man med svärd vid sidan blåser i en lur, behöfver ju figuren alls icke betyda Heimdal, kan ju möjligen vara en ängel, som blåser i dombasunen, eller en jordisk krigare, som blåser stridsluren till anfall. Mansfiguren på 3 Andreas, som har en fågel på axeln, ett spjut i hand och vid fötterna ett djur, som står högre med frambenen än med bakbenen, kan väl lika väl vara den aflidne, då han drager på jakt med falk och hund, som Oden, då denne slukas af Fenresulfven. Jfr den tydliga jaktscenen å runstenen L. 86, D. I, 137 Balingstad, Uppland. Bugge medger också, att ett försök till mytologisk förklaring ofta måste stanna vid en osäker förmodan, emedan den konstnärliga behandlingen är så ofullkomlig, att man med litet god vilja kan få figurerna till något så när hvad som helst.

Dessa bildliga framställningar innehålla sålunda kanske blott undantagsvis säkra vittnesbörd om ristarnes nordiska nationalitet, hvilken ju är tillräckligt betygd genom inskrifternas språk. Däremot utgör just nordbornas användning af dessa keltiska bilder ett led af den västerländska inflytelse på nordens folk, som Bugge själf tillskrifvit så stor inflytelse på den nordiska mytologien.

EFTERSKRIFT.

Ännu ett exempel på att runan *m* fattas i ändelsen-*um* erbjuder runinskriften på en arming af silfver, som 1905 påträffades å ön Senjen i Tromsø amt i Norge, hvilken inskrift behandlas uti skriften: *Runerne paa en Sølvring fra Senjen*, udgivne af Sophus Bugge og Magnus Olsen. Med antikvariske Meddelelser om Fundet af O. Nicolaisson. Inskriften är på knäppets ena insida: *furu trikia ÷ frislats : a*, och på den andra: *uit ÷ auk ÷ uiks ÷ .fotum : uir ÷ skiftum*, hvilket prof. S.

Bugge uppfattar som en halfstrof i fornyrdeslag:

<i>Fórum drengja</i>	<i>ok víg fótum</i>
<i>Frislands á vit</i>	<i>viðr skiptum</i>

samt öfversätter: "Vi drog ud for at hjemsoge Frislands Mænd og skiftede med dem Kampklæder". Uti *fórum* är alltså icke det slutande *m* uttryckt med någon runa; dock finnes ett ristadt streck efter *furu*, likt vänstra kännestrecket till *m*, hvarigenom ristaren möjligen velat rätta sin glömska.

Prof. Bugge finner denna inskrift öfverensstämma bättre med svenska än med norska runinskrifter både i runformer och uttryckssätt, hvilket snarast talar för att dess förf. är svensk.

I de svenska runinskrifter, om hvars uttryckssätt Senjeninskriften påminner, följer ett adverb efter verbalformen: *furu : trikila* Gripsholm L. 927 (icke *fauru : trikilk*, såsom Bugge anför efter D. 8 vo 20), *fōru drængila*; *fur hfila* Öfver Selö kyrkogård, Söderml. *fōr hǣfila*, hvilket jag ock förmodar uti *fulhfila* Urlunda, B. 632, L. 729, D.I, 96.

I enlighet med dessa motstycken synes mig möjligt, att ock Senjen *furu trikia* kan vara afsedt att vara *fōru(m) drængila*. Det sista i uti *trikia* utgöres af två skilda streck, och om det nedre af dessa haft ett kanske redan från början mindre skarpt kännestreck till *† l*, skulle ett sådant nu kunna vara så otydligt, att det icke uppmärksammats vid M. Olsens noggranna undersökning, helst då undersökarens tankar icke ingo i denna riktning.

Uttrycket synes vinna genom detta antagande, då det väl är troligare, att ristaren velat framhålla manligheten hos sig och de sina än hos de frisiska fienderna, och det adverbiala *vör* torde ändock kunna betyda "med (d. v. s. fienderna)".

Sista raden: *auk : uiks : fotum : uir : skiftum* förklarar Bugge betyda: "vi og Friserne kjæmpede fuldt rustede mod hverandre", hvarjämte däri tillika ligger: "vi dræbte frisiske Mænd og berøvede de faldne Friser deres Rustninger", och åberopar Snorres Edda för tydningen af omskrifningen *uiks : fotum*. Meningen fordrar här dock väl blott helt simpelt ett uttryck för "strid", sådant som isl. *vápnnum skipta*, hvarför *uiks : fotum* kanske har en något vidgad betydelse, som innefattar alla slag af vapen.

Då öfvervägande skäl tala för att inskriftens ristare varit svensk, är det väl sannolikt, att tåget till Frisland utgått från Sverige. I svenska runinskrifter nämnes visserligen intet sådant tåg, om det icke kan vara inbegripet i uppgiften: *burkiR : a sahkslanti : suti : karla*¹ "borgar i Tyskland han tappert angrep" om höfdingen Gudver å Grinda-stenen; Södml. Att ringen funnits på Senjen i Norge, är ju därvidlag af ingen betydelse; det kan hafva gått ristaren som Gerbjörn, om hvilken B. 88, L. 402 Frestad berättar, att "honom dräpte norrmän på Asbjörns skepp". Prof. Bugge ser för öfrigt flera möjligheter för ringen att nå sin fyndort.

Då uti *fotum* runan *o* brukas som *o*-runa, kan icke inskriften härröra från Olof Haraldssons tid, utan troligen från 1000-talets midt.

¹ Lösningen *kalra* härrör från prof. O. v. Friesen.